

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno/Anul XXI. N° 210

Aprile/Aprilie 1992

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel. 06/679.77.85

Arta și mitologia preistoriei și istoriei Daciei

Dr. GABRIEL ILIESCU

«La mémoire de l'humanité sur un illud tempus
se reflète toujours dans l'art».

Mircea Eliade, *Aspects du Mythe*, Paris, 1963.

Reconstituirea mitologiei preistoriei și istoriei Daciei trebuie să înceapă, fără îndoială, printr-un studiu dinamic al artei și mitologiei relevate prin analiza tezaurelor arheologice, printr-un studiu interdisciplinar care să țină seama de elemente de artă comparată, analogii cronologice (sincrone) în spațiul trac și vechi european.

Vom ține în primul rând seama de sugestia lui Fernand Braudel care, vorbind de istoria artei, afirmă că «trebuie să anexăm preistoria la istorie», altfel nu vom înțelege niciodată semantica spiritualității lumii antichității îndepărtate, o lume de simboluri de care omul se înconjură și printre care el trăia. «Adevărata istorie, profundă, biologică, începe mult timp înainte de ceea ce se cheamă istorie și mult timp înainte de apariția scrierii»¹. Același istoric menționează importanța «revoluției artistice neoclasice» la cele două extremități ale Mediteranei și Pontului Euxin, subliniind și migrația popoarelor din nord-est (indo-europeană) și, în sfârșit, valurile de «danubieni» migratori, către sud-vest sau sud-est, până în Asia Minoră.

Pe de altă parte, credem că interpretarea semantică a simbolisticii gene-

rale, frecvent ermeneutică, completează exhaustiv fenomenul artistic și mitologic al Daciei Preistorice și Istorice. Descifrarea simbolisticii hermeneutice în Preistoria Daciei, în arta comparată-cronologică (sincronică) adesea după legea seriilor, devine cheia succesului. Fără un studiu aprofundat de semantică hermeneutică nu este posibil să reconstituim mitologia preistorică europeană².

Studiile Mariei Gimbutas, traduse și publicate în *Cultură și civilizație* (București, 1989), privind istoria artei epocii preistorice europene, ca și o schiță de mitologie a Europei Preistorice, au deschis perspective de premise mai largi pentru un studiu mai aprofundat asupra acestei probleme dificile.

După Maria Gimbutas, vechea cultură europeană neolitică s-a cristalizat în numeroase variante regionale în arta ceramicii, a arhitecturii, ca și în organizația spiritual-religioasă. Utilizarea termenilor «culturi-civilizații» este din plin justificată. Civilizațiile europene cele mai vechi se dezvoltă în regiunile: egeeană, balcanică centrală, adriatică, danubiană, pe Tisa (culturile Vinča, Turdaș, Tisa-Polgar), est-balcanice (culturile Caranovo, Vădastra, Boian, Gumelnița), ca și în Moldova-Ucraina de vest (cultura Cucuteni-Tripolye).

Mitul, afirmă Victor Kernbach «se naște în unghiul de incidență între planul cosmic și planul uman, prin care omul primitiv își explică lumea. Marile mituri se formează între mezolitic și sfârșitul neoliticului»⁴.

Max Müller lansa o concepție semantică despre mituri (nomina-numina), acestea având obârșia în miturile solare. Arieni arhaici își construieseră și ei panteonul în jurul soarelui, cerului și pământului. În realitate, miturile solare își au obârșia încă din neolitic (revoluția artistică neolitică) în culturile pelasgice locale, de la care sunt preluate și de Indo-europenii migratori.

Romulus Vulcănescu afirmă că «pentru noi mitul este un elaborat al logicității gândirii mitice, permanent active în cultură, indiferent de nivelul stadial-istoric al acestei gândiri... o componentă permanentă a gândirii globale»⁵.

În ceea ce privește semantica teogoniei neolitice, și acest lucru este foarte important de semnalat, ea reflectă descifrarea «cosmogoniei simbolice» intuitive-naive, la primii artiști-gânditori ai neoliticului: *hiaro-gamia* (uniunea sacră), *a idolilor chtonieni* (pământul), cu *idolii urano-solari* (cerul).

Din hierogamia pământului (femininul) cu cerul (masculinul) rezultă divinitățile planetare: soarele și luna⁶.

Aceeași tetradă de idoli sacri: Marea Zeiță (pământul), Marele Zeu (cerul), Soarele și Luna (gemeni sacri planetari) constituie caracteristica principală a «culturilor» neolitice europene, cicladice, anatoliene și mesopotamice primitive (Sumer).

Este meritul lui Leroi Gourhan de a fi pus în lumină funcția centrală a polarității feminin-masculin în ansamblul artei paleolitice și neolitice,

demonstrând unitatea stilistică și ideologică a acestei arte⁷.

Deși Mircea Eliade menționează în mod ipotetic miturile cosmogonice și miturile de origine, afirmând clar că «miturile, legendele și riturile în legătură cu urcarea la cer sau *zborul magic*» aripile, penele de păsări, reprezintă începutul procesului de solarizare și sunt universal atestate în toate continentele, cu scepticism se întreabă: «noi nu vom ști niciodată conținutul precis al acestor 'istorii'»?

Ori dacă urmărim esența în «arta revoluției neolitice», cum aceasta se încarcă cu «simbolistică magico-religioasă solară» până la saturație (antropomorfă, zoomorfă, fitomorfă ori pur și simplu geometrică complementară), nu ne rămâne decât să descifrăm această simbolistică solară complexă, cu care se încarcă faimoasa tetradă sacră a neoliticului sub diversele sale ipostaze, identificând cu precizie științifică de astă dată pe fiecare idol al faimoasei tetrade divine: pământul, cerul, soarele și luna.

Este clar că «opacitatea semantică» a documentelor preistorice-lingvistice a popoarelor primitive - de care vorbește Mircea Eliade - nu ne va împiedica să ajungem să integrăm fiecare piesă sacră - idol într-un sistem clar de semnificații, prin descifrarea semantică a simbolurilor sacre vizuale cu care se încarcă arta neolitică care a creat cunoscuta tetradă solară.

Cultul morților și al fertilității, cu statuetele zeițelor feminine (asimilarea femeie-glie-plantă) și ale zeității pământului (taurul ceresc, cu epifaniile sale -bucraniul, coarnele cu simbolistică falică) constituie speranța unei postexistențe, o cosmogonie comportând simbolismul unui «centru al lumii» și spațiul locuit ca un «imago mundi»⁸.

Epifaniile solarizării tetradei neolitice trebuie urmărite în «zborul magic» (Birdgod și Birdgoddess); cultul taurului ceresc și tauromachia atestate în regiunile danubiene (culturile Vădastra, Gumelnița, Cucuteni-Târpești), în Sumerul de la începuturi - pe sigilii-peceți, în Creta și Micene...

Marea Zeiță, Femininul, care apare uneori ca mamă purtând sarcina, sau cu unul sau doi fii, se bucură de înțâietate, domină apariția și circulația celorlalți idoli. Unii cercetători, printre care și Maria Gimbutas, afirmă că putem vorbi de reflectarea unui adevărat patriarhat în culturile neolitice.

În al doilea rând vine Marele Zeu, Masculinul, divinitatea pământului, cerul, care nu este reprezentat decât într-o proporție redusă pe ceramica ori torentica epocii.

Numai rareori divinitatea pământului apare cu simbolistica falică, coarne taurine adăugate reprezentărilor antropomorfe în ipostaza taurului ceresc (cultura Vădastra) - la Corneliu Mateescu.

Mai frecvente sunt reprezentările coarnelor taurine pe ritoane votive (cultura Gumelnița) ori altarele microsantuațelor ceramice (Căscioarele -Gumelnița), ori fațada altarului ceramic din cultura Cucuteni-Trușești și, bineînțeles, pe frescele sarcofagului de la Haghia Triada, ori în arhitectura palatului cretană, ca și pe rythonul cu protomă de taur din Cnossos - Creta.

Cultura cretană va transmite reprezentarea coarnelor zise minoice și în cultura miceniană ceramică ori în prelucrarea aurului (microsanctuar). Așadar, după hierogamia Zeiței Mari, de cele mai multe ori în ipostaza de Birdgodes și mai rar de Snackegodess (cf. Maria Gimbutas), cu cerul și el pasăre măiastră (Bordgod), ori taurul divin, Zeița Mamă apare ca purtând sarcina sacră (cultura Hamangia, cultura cicladică Amorgos) etc.

După nașterea divinităților planetare (Soarele și Luna), Zeița Mamă apare cu unul sau doi copii în brațe, în spate sau de o parte și de alta (Cultura Vădastra, Micene).

Desigur că găsim tetrada solară și în civilizația sumeriană de începuturi. Ea este evidentă nu pe tabletele ceramice pictografice, care menționează zeci de nume de divinități, ci pe cilindrele peceti sumeriene în calcedome, aragonit etc., unde, alături de marile divinități cosmogonice (pământ, cer), apar și divinitățile planetare (soare, lună)⁹.

Altarul solar este reprezentat prin Soarele geometric (cercul, discul, ori semicercul (semiluna).

Este probabil ca civilizația sumeriană să fi fost potențializată și de primul val indo-european: Luwiții (sfârșitul celui de al IV-lea mileniu î.e.n.), ale căror vârfuri răsboinice (Ensii) vor fi ajuns în primele cetăți-orașe sumeriene și cărora le-au dat numeroși suverani, cu numele terminate în -ensii. Mai târziu, mitologia sumeriană se complică cu zecile de divinități accadiene care capătă preponderență. Numai așa ne explicăm cum cel mai mare istoric al religiilor și miturilor Arhaice, Mircea Eliade, acordă preponderență mențiunilor pictografice sumeriene, descifrate aproximativ, care ar arăta o triadă a zeilor: Soarele (Uta), Luna (Nana-Sueh) și Luceafărul (Inanna). Această triadă se continuă în civilizația accadiană cu denumiri ușor modificate. Noi nu negăm existența reală a acestor două triade sumeriene. Afirmăm numai că ele apar mai târziu, probabil pe tabletele ceramice sumeriene care menționează numele divinităților în scriere pictografică.

Preoții din templele sumeriene adaugă noi ipostaze de divinități, chiar cosmogonice ori planetare, complicând neconținut politeismul. Așa se întâmplă cu Zeul Atmosferei, Enlil, care apare în ipostaza muntelui înalt sau a muntelui mare. Așa se întâmplă și cu divinitatea planetară a Luceafărului (Venus), numită de Sumerieni Inanna.

«În zorii istoriei sale, religia sumeriană se dovedește deja veche» -afirmă Mircea Eliade, care menționează și textele sumeriene fragmentare și informația lor lacunară¹⁰.

Inanna-Istar-Sausga se va bucura de o «actualitate» culturală și mitologică, niciodată atinsă de vreo altă zeiță a Orientului Mijlociu, unde a luat naștere. În culturile europene neolitice ori indoeuropene din epoca de început a Bronzului nu o găsim. Locul de întâlnire a zeiței Venus cu civilizația indo-europeană a vechilor Hitiți se face pe reliefurile marilor divinități pe stâncile de la Vazâli kaya, unde «marea tetradă» cosmogonică și planetară se trans-

formă în pentadă, ba chiar hexadă.

Pentada apare evident și în eposul homeric unde, alături de Zeus, Dato, Apolo și Artemis, apare și Afrodita-Venus. Suntem în fața unor tardive sincretisme religioase, ce apar atât în lumea miceniană, cât și troiană.

În aceste civilizații indo-europene vechi, anatoliene-hittite ori mittaniene, troiene ori miceniene și mai târziu doriene - europene sudice, observăm chiar o proliferare a panteonului sacru.

Divinitatea preponderentă devine cea paternalistă: Tesub, zeul furtunii la Hitiți, ori Zeus la Micenieni și Doriene, fără să mai socotim că zeul războiului este în mare cinste la aceștia, Maris probabil la Hitiți, și Ares la Micenieni și Doriene. Probabil că din Telepin, zeul hitit al vegetației, în special al viței de vie, derivă și zeul micenian *di-wo-ny-su* (*Dionysos*). După alți cercetători, originea tragică frigiană a zeului este corectă, ca și divinitățile secundare ale suitei dionisiace: Sylen, fiul lui San (fiu și tată).

În perioada de început a bronzului se intensifică migrația popoarelor indo-europene proto-tracice, în afara valului luwit anterior cu un mileniu: migrația Hitiților, a Ionienilor, Micenienilor și mai târziu a Dorieneilor.

Populația străveche europeană peripontică și carpato-haemo-danubiană, apoi premediteraneană nordică, egeo-cretană, cu care triburile indo-europene fuzionează, sunt Pelasgii. Vechi europeni, ei sunt menționați abundent în eposul homeric, ca «divin popor». Caracterizându-i ca «divinul-sacru popor», Homer sugerează și semantica acestei denumiri. Ea nu poate fi alta decât *Pelasgoi - a-pelasgoi*. Afereza produsă în timp nu a mai trebuit menționată de Homer a posteriori. Pentru Homer era clar că divinul popor al Pelasgilor indică pe adoratorii în principal ai Soarelui. Istoria Egiptului a consemnat erezia lui Amenonfis I - Achn-aton, care proclamase «unicitatea zeului soare». Știm că în Egipt teocrația restabilește, sub Tutankamon, vechiul cult al lui Amon-a. Dar noțiunea de «solarizare supremă» a panteonului rămâne. La Hitiți, în timpul primului Imperiu, sub Supiluliuma I, Sarma, zeul solar hitit, devine divinitatea principală protectoare a regilor, punând în umbră pe marele Tesub, zeul furtunii (după Contenau)¹¹.

Preponderența zeului Soare de la Hitiți trece și la populația tragică anatoliană și în lumea egeo-cretană (cicladică) și în lumea miceniană și troiană.

Cultul solar în perioada Bronzului și în perioada de început a Fierului se transmite în lumea proto-traco-iliră, în special pe carele solare ceramice, ori în toreutica aurului, bronzului și fierului. Carele solare în bronz de la Bujoru-Teleorman, București și Orăștie (Budapesta), ori cele de la Duplaja-Belgrad, în ceramică, sunt cele mai caracteristice. Nu mai vorbim de tezaurul în aur de la Vălcitrăn-Plevna, cu celebrul său vas rython triplu, care sugerează triada sacră proto-geto-dacă: *Iato, Apulo, Sarmis*.

Din arta princiară traco-getică din sec. V-III î.e.n. semnalăm importanța deosebită acordată triadei geto-dacice: Iato, Apolo și Artemida. Tezaurul de la Rogozen-Sofia reprezintă, pe majoritatea vaselor sale în argint aurit,

divinități solare clasice geto-trace, dintre care unele apar în vestitele «care solare».

Chiar Artemis-Orthia (pasărea înaripată) apare pe un astfel de vas, între două himere cu cap antropomorf. De acum este clar că sanctuarele rotunde și unele patrule de la Sarmizegetusa serveau ca locașuri de cult solar și pentru triada geto-dacă: Iato-Apulo-Sarmis. Un mare medalion ceramic dintr-un sanctuar de la Sarmizegetusa reproduce - imitație după o monedă republicană romană - profilul Dianei, continuatoarea zeiței Artemida-Sarmis getica. Pe o piesă de coronament cu un relief în piatră este evidentă și reprezentarea unei «protome de pasăre măiastră», ducându-ne cu gândul la protomele de păsări întâlnite pe carele solare în bronz de la Orăștie ori Bujoru-Teleorman.

Căutările astrologilor Preistoriei europene și mai ales ai Asiei Minore, precizând mai ales fazele lunare și verusiene în relație cu fazele solare și evoluția ciclului organic feminin, au condus cu timpul la feminizarea zeilor secolari și la masculinizarea celor solari¹².

În arta greacă antică, reprezentarea divinității apolinice în general va rămâne în permanență androgenă, feminizantă, antrenând cu timpul și androgenizarea altor divinități apropiate - Dionysos și chiar Ares. Astfel, vechiul zeu bărbos din Thassos, Naxos, sau chiar din Magna Gaecia, își pierde barba. Tetradrachmele grecești zise de stil nou ne-o probează din plin¹³.

Dar particularitatea mitologiei traco-getice antice este constituită de apariția unei divinități instituționale: Zalmoxis-Zamolxis, rege-preot-zeu (sec. V-VIII a.C.), cum l-au descris Herodot, Mircea Eliade și, mai recent, la noi, Petre Alexandrescu.

Admirat în antichitate de către Platon și Alexandru cel Mare, zeul antropo-daimon Zalmoxis-Darzas a umplut de emoție pe Greci, prin doctrina sa privitoare la imortalitate.

Unificarea mării divinități solare Apollon cu Helios la Greci s-a produs din antichitatea îndepărtată (Homer, Orfeu, Pindar). Reconstituirea mitologiei de început a Neoliticului, a Epocii Bronzului și Fierului, cu ajutorul simbolisticii cu predominanță hermeneutică, anexată artei, deci a «vizualului» din *illud tempus*, aduce pentru prima oară în fața ochilor noștri o «arheologie a cunoașterii», o arheologie a gândirii umane (cf. Michel Foucault).

Nevoia, setea, căutarea sacrului în arta Neoliticului Preistoriei Daciei ne umple de emoție prin faptul că homo sapiens-artistul gândește deja intuitiv profund viața și moartea: cosmogonia sapiențială naivă și teogonia - monadele predominante ale mării Zeițe, ale zeiței mame a soarelui și lunii; diadele sacre - soarele și luna; triadele sacre - zeița mamă (în ipostazele Birdgodes și Snakegodes) cu soarele și luna; și marea tetradă, atestată de sanctuarul cu cele patru altare de la Căscioarele, cultura Gumelnița.

Asistăm la diversificarea obiectelor de cult solar: vase, rythone, patere,

*Bujorul-Teleorman.
Car votiv din bronz
aparținând
culturii Basarabi*

care solare în ceramică, în primul rând (cultura Cucuteni, Vădastra, Gumelnița), apoi în toreutica fiecărei epoci: în aur (tezaurul din Moigrad, în cultura Tisa-Polgar), în bronz, argint etc.

Din admirația atâtor capodopere rezultă că leagănul artei și sacrului european în illud tempus s-a situat în vastul spațiu carpato-haemodanubiano-pontic, de unde s-a produs migrația sa naturală în toate direcțiile (cf. Vasile Pârvan, Fernand Braudel, Maria Gimbutas).

NOTE

1. Fernand Braudel, *Une leçon d'histoire*, Arthaud-Flammarion, 1986.
2. Jean Chevalier, Alain Cheerbrant, *Dictionnaire des symboles (mythes, figures, nombres etc.)*, Paris, 1973.
3. Marija Gimbutas, *The goddesses and gods of Old Europe. Mythe and Cults images*, London, 1982.
4. Victor Hernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, 1989, p. 346.
5. Romulus Vulcănescu, *Mitologia Română*, 1988.
6. Gabriel Iliescu, *La storia e l'evoluzione dell'arte geto-dacica, v. Symposium Internazionale di Tracologia, Spoleto - Italia*, 1987, pp. 94-97.
7. Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, *De la epoca de piatră la misterele din Elensis*, București, 1981, pp. 20-21.
8. Mircea Eliade, *Op.cit.*, pp. 5, 52.
9. Wiseman, Forman, *Götter und Menschen im Rollsiegel Wastasiens. Arta-Prague*, 1958...
10. Mircea Eliade, *Istoria începe în Sumer*, vol. I, p. 59.
11. G. Contenau, *La civilisation des Hittites et des Hurrites*, Paris
12. Ludvik Sevcek, *În căutarea civilizațiilor pierdute*, București, 1984.
13. Gabriel Iliescu, *Les dieux des Daces sur la monnaie tribale num. e ant. cl*, vol. 18, Lugano, 1989.

Originea dacică a cuvintelor APĂ și IAPĂ

Ion DULAMĂ și Doina CONSTANTINESCU

Apariția cărții *Contribuții la cunoașterea limbii Dacilor*, scrisă de A. Berinde și S. Lugojan, a constituit sursa unor discuții contradictorii în care s-au lansat filologi, specialiști în limba tracă, istorici etc.

O bună parte dintre specialiști au primit cartea cu multă reticență, iar alții au dirijat o veritabilă canonadă de reproșuri la adresa autorilor, deoarece aceștia susțin, în fond, că aproximativ șapte sute de cuvinte românești sunt asemănătoare sau identice, din punct de vedere fonetic și semantic, cu echivalentele lor din sanscrită, fapt ce argumentează originea lor din substratul dacic. Cartea în sine nu reprezintă o premieră, deoarece Marin Bărbulescu-Dacu, în *Originea daco-tracă a limbii române* (București, 1936), a afirmat că «sanskrita, adică vechea indiană din Arya Varta, este izvorul de unde a început și s-a format româna». Glosarul de 290 cuvinte sanscrite cu construcții structurale și sensul lor identic din română, publicat în franceză în 1934, reprezintă o lucrare de mare valoare care, din nefericire, a fost complet neglijată și uitată.

La o dispută pe aceeași temă, contra-argumentele erau servite, unul după altul, în mod malițios, de către cei ce se despart greu de ideile preconcepute. Adversarii conținutului cărții, «radicalii latiniști» se baricadau înapoia dogmei; «... s-a stabilit irevocabil că apelativul *apă* provine din cuvântul *aqua*, după cum *iapă* provine din *equa*. Totdeauna, în cuvintele latine, când *qu* a fost urmat de vocala *a* în română s-a transmis în *p*. În discuție au fost luate și alte cuvinte, fără a se ajunge la un punct de vedere comun. Ea nu ne-a modificat convingerile și, cu toate criticile, noi considerăm această carte o realizare remarcabilă. Cu siguranță, plusul de informație din această lucrare va contribui la corectarea unor concluzii de la sfârșitul secolului XIX. Nu ascundem convingerea că în ceea ce privește cuvântul *apă* autorii au dreptate. «Originea dacică a cuvântului o putem determina și prin comparația termenilor sanscriți: *ap*, *apas*, *apa*, toți semnificând «apă, apă curgătoare». Istoricii latini... denuceau actualul rîu Caraș cu termenul *Apo*, explicând că în limba dacică semnifica *apă*, cu sens de *apă curgătoare*, sens pe care, de altfel, îl are și azi în limba română. Cele două argumente de mai sus ne arată clar că originea cuvântului *apă* în limba română este dacică, el fiind mult mai vechi decât rostirea latinească *aqua* pe plaiurile noastre. Mai mult decât atât, fapt important din punct de vedere filologic, evoluția cuvintelor ne arată o filieră a sunetului *p* în *c* și nu invers»¹. Aceste precizări sunt suficiente pentru a afirma filiația *aqua* - *apă*. Cum adversarii nu sunt de acord, noi prezentăm câteva ob-

servații care confirmă originea dacică a celor două cuvinte menționate.

Adăpa (a) nu derivă din latinescul *adaquare*². Cuvântul derivă din același etimon indo-european primitiv cu sanscritul *padapa*, care are în plus, inițial, labiala p. Limba traco-dacă nu l-a conservat, probabil din cauza caracterului său surd. Având un sens identic, cele două cuvinte exclud inexistența *adaquare* din geneza lui *adăpa*. De asemenea, apă are, în familia sa de cuvinte, un derivat adjectival, dar nu are verb, în timp ce *ad-aquare* este un infinitiv al cărui cuvânt de bază este *aqua*, ceea ce nu se întâlnește în limbile neo-latine. Dacă în latina vorbită ar fi fost *adaquare*, el s-ar fi transmis în italiană, în care din *aqua* a derivat *acqua*. A *adăpa* are corespondente în italiană, franceză, portugheză: *abbeverare, abreuver, abeberar*, , ceea ce presupune un etimon comun, care nu derivă din *aqua*. Verbul *adăpa* este o sintagmă sudată a cuvintelor *a da apă*, cu același sens ca în sanscrită. Dacă sanscritul *padapa* ar fi fost cunoscut la sfârșitul secolului XIX, atunci verbul *adăpa* ar fi figurat printre primele cuvinte autohtone.

Apa este un element esențial pentru regnul animal și vegetal. Absența sa este incompatibilă cu viața tuturor. Omul o utilizează sau vine în contact cu ea de mai multe ori pe zi. Chiar când ea nu satisface nevoile imediate ale vorbitorilor, apariția ei în câmpul cunoașterii, ca imagine fizică, este inseparabilă de numele său care există în vocabularul fiecărui individ din timpul Neoliticului inferior. Găsindu-se în vocabularul activ, autohtonii nu l-au abandonat, deoarece pronunția sa era mult mai simplă decât a corespondentului său latin la care coloniștii «ex toto orbe romano» au renunțat rapid. Cum tendința pierderii apendicelui labio-velar exista din preistorie³, coloniștii de rând, care nu vorbeau latina cultă, nu l-au integrat în limbajul lor. Cercetări recente pun în evidență că în provincia Dacia nu a existat o colonizare adevărată. Elementele heterogene din Dacia utilizau în familie dialectele aproximativ a douăzeci limbi și vorbeau oficial o latină puțin cunoscută, cu un număr limitat de cuvinte, în jur de câteva sute, cu diferențe fonetice mici față de limba Dacilor care, în maniera aceasta, deveneau interpreți pentru micul număr de străini ce s-au dizolvat în mulțimea autohtonilor, fiind asimilați. Coloniștii nu erau aristocrați, oratori sau scriitori, dar erau, în cea mai mare parte, oameni simpli, sosiți din afara Peninsulei Italice. Prin urmare, cunoașterea latinei folosite de cei bogați și instruiți este discutabilă. Ei pronunțau mai ușor *apo* decât *aqua* și, în final, l-au adoptat pe primul.

Conform foneticii istorice românești, în care încă se află imprecizii, Dacii, apoi Proto-Românii, în efortul lor de a adapta cuvintele latine din *quanto, quantus, qualis, quam, aqua, equa, quattuor* au derivat *când, cât, care, ca, apă, iapă, patru*. În aceeași situație *qu* urmat de *a* ar fi suferit două tratamente fonetice la un raport de substituție c/p de 4/3, în detrimentul filiației *aqua -apă*. Explicațiile date pentru evoluția într-un fel eratic a lui *qu* în *c* sunt invocate de cei ce consideră o dogmă evoluția lui *qu* în *p*, deși, având în vedere cunoștințele acumulate și ținând seama de alți factori, ea este mai

mult o particularitate stabilită, în circumstanțe obscure, într-o etapă istorică nu prea îndepărtată. Fără a ține cont de reacțiile din partea unor lingviști, noi considerăm că tratamentul qu - p nu a existat după cucerirea Daciei. O serie de factori cunoscuți reprezintă un sprijin în favoarea afirmației făcute.

Din numărul mare de cuvinte latine care conțineau labio-velara qu (k^w) la începutul, în interiorul și la sfârșitul corpului fonetic, în limba română s-au transmis foarte puține, chiar cele contestate, deoarece, cu excepția cuvântului *iapă*, toate celelalte au corespondențe asemănătoare sau identice în sanscrită. Dimpotrivă, italiana a moștenit trei pătrimi, dar aici *qu* s-a transmis *qu*, exceptând *aqua* care a devenit *acqua*.

Ignorând unde fost plasat focarul de dispersiune al populațiilor indo-europene, India sau spațiul carpato-danubian, limba Tracilor era mai aproape, în timp și în spațiu, de sanscrită și este absolut normal de a considera cuvintele *apo*, *apă*, *ap*, *apas*, *apa* ca derivate ale aceluiași etimon, în timp ce cuvântul *aqua* pare a fi o formă coruptă, livrească, care a existat paralel cu dacicul *apo*, consemnat și egalat cu *aqua* de către autorii antici. Tot ei sunt acei care au semnalat hidronimul «Aponus»⁴, numele unui izvor situat aproape de Padova, ale cărui ape termale aveau proprietăți terapeutice. Numele izvorului a fost dat de Veneți, trib iliric, și dacă limba Dacilor nu era identică cu limba Ilirilor, ele erau indubitabil asemănătoare și conțineau cuvântul *apo* fără modificări. *Nus*⁵ în latină înseamnă minte, spirit, inteligență. Cum inteligența era considerată de natură miraculoasă, avem de a face cu un toponim care poate fi tradus prin «apă miraculoasă», «apă tămăduitoare», ceea ce este originea hidronimului.

În Iliricum a existat cuvântul *Aps*⁶ și Latinii l-au numit *Apsus*. Iliricul *Aps* și sanscritele *ap*, *apas*, au o identitate semantică în sensul că râul (*Aps*) este «apă curgătoare», iar *ap* înseamnă «apă curgătoare», echivalentul cuvântului din limba Dacilor «*Apo*». Datele expuse mai sus sunt concludente și, dacă ar fi fost cunoscute, i-ar fi determinat chiar pe reprezentanții Școlii Ardelene să admită că apă nu a derivat din *aqua*. Totuși, pentru a elucidă problema, se va demonstra că în limba română *qu* este totdeauna echivalent cu *c* și nu cu *p*. Avem la dispoziție o mărturie de epocă.

Cezar a menționat că la Gali zeita protectoare a cailor se numea *Epona*⁷. Galii sacrificau iepe al căror sânge servea preoților la spălare iar carnea era consumată de viteji. La Celți, numele majorității zeităților feminine se termina în *-na*, terminație care desena divinitatea. Deducem că *epo* însemna *iapă*, proba fiind furnizată de existența în vocabularul latin a apelativului *eporediae*⁸, ceea ce semnifică «cavalerii buni», cuvânt de origine galică, după spusele lui Plinius. În Galia Transalpină, Romanii au implantat colonia *Eporedia*⁹, ceea ce se traduce prin «cavalerii reîntorși, reveniți». Cum s-a avansat ideea că Celții sunt Traci la a doua generație, se consideră că la Daci a existat *epo epa*, care a evoluat în română în *iapă*, moștenire din substrat, foarte îndepărtat de *kabâla* din vechea slavă. În plus, în albaneză există

*pelë*¹⁰, adică găsim sunetul p din iapă și apă, absent în aqua și equa. Este imposibil să se admită derivația equa - iapă atâta timp cât în franceză se află *jument*, iar în italiană *giumenta*. Evident, apelativele din cele două limbi au la origine un etimon comun, care nu există în limbile germanice. În italiană, sinonimul *cavalla* este femininul lui cavallo cu sens extins și modificat, dar în română nu există femininul cuvântului cal, ceea ce probează o dată în plus că iapă și epo au derivat dintr-un etimon comun. Pentru consolidarea tezei conform căreia în română *qu* urmat de *a* trece în *p*, s-a indicat analogia tratamentului din limba sardă în care din aqua și equa a rezultat *abba* și *ebba*¹¹, fără a ține seama că substratul în sardă este punic și tracic în română. Cele două limbi nu au fost în contact înaintea cuceririi romane și după dispariția Imperiului, insularii au suferit influența catalanei, normandei și în special a italienei, în care se găsește întotdeauna regula după care *qu* - *qu* fără excepția evocată (aqua - acqua).

Există un contra-argument care contrazice filiația aqua și equa în iapă și apă. Este bine cunoscut faptul că *p* intervocalic din cuvintele latine se sonorizează în *b* în cele moștenite de sardă. Exemplu, latinul *populus* - sardul *pobulu*¹². Pare destul de străină accepțiunea sonorizării lui *q* în *b* când se știe că în toate limbile, chiar în cele mongole, *q* (*c*) se sonorizează în *g*, ca în portugheză în care aqua și equa trec în *agua* și *egua*. Sonora opusă surdei *p* este sunetul *b*. Prin urmare, *abba* și *ebba* au derivat din *appa* și *eppa*, de unde rezultă că apă și iapă din română sunt moștenite din substrat.

După cum se menționează în «*Contribuții la cunoașterea limbii Dacilor*», pronumele *care* și numeralul *patru* (121 și 431) sunt, de asemenea, de origine dacă. Totuși, partizanii originii latine susțin contrariul. Filiațiunea sanscritului *kasi* cu românescul *care* este insuficient documentată, dar nici derivarea din *qualis* nu poate fi adevărată. *Qualis* se traduce prin *cum*, *ce fel*, *precum*¹³, așadar nu este vorba de tracicul *care*. Este adevărat că în limba română sensul unor cuvinte din latină s-a schimbat, dar Dacii au împrumutat și sensul lui *qualis*, pe care l-ar fi conservat în același fel. Filiația respectivă a fost admisă cu prețul omiterii voite a regulilor din fonetica istorică românească. Din *qualis* am fi moștenit un veritabil *cai*, deoarece este precis stabilit că *li* din latină în română a evoluat totdeauna în *i*, nu în *r*, conform cu: *palliola*, *gallina*, *familia*, *folia* - *păioară*, *găină*, *femeie*, *foaie*. Dacă, în realitate, numeralul *care* este moștenire din latină, atunci el a derivat din *quatre*¹⁴, cu traducerea «prin ce», «de ce», «pentru care», «prin care», conținând sensul actual fără a face apel la o echilibristică fonetică criticabilă.

Apartenența numeralului *patru* la fondul dacic este puțin argumentată. Autorii contestă etimologia latină din *quattuor*, deoarece el are corespondent *ciatru* în sanscrită și *ṭatru* în zendă (awestisch), iar în oscă, cimrică (welsh) echivalentele erau *petora* și *petquar*. În consecință, găsim *-atru* în cele două limbi, adică cuvântul românesc fără consoana *p* care se află inițial în *p-etora* și *p-etquar*. Deducem că în indo-europeana primitivă, în numeralul în dis-

cuție exista p inițial conservat în patru, dar mai ales în petquar și îndeosebi în petora, din care Latinii puteau deriva foarte ușor pe quattuor, înlocuind doar inițiala: qu-etora. Evoluția lui patru din quattuor ar fi necesitat un tratament fonetic, care contravine conservatorismului limbii române. Prezența consoanei inițiale p în alte limbi indo-europene justifică, în aceeași măsură, considerarea lui patru de origine dacică, până când adepții filiațiunii quattuor-patru vor găsi argumente mai verosimile.

Românescul *scama*, prezent în dialectul aromân, este considerat de T. Papahagi de etimologie latină¹⁵. Pentru a nu pune în discuție postulatul aqua-apă, autorii *Dicționarului Explicativ...* consideră termenul *scamă* de etimologie necunoscută¹⁶. Cum este posibil să se facă o asemenea afirmație atunci când cuvântul există în alte limbi neolatine? Mai prudent, Al. Rosetti susține că drom. *scama* presupune un latinesc vulgar *scama* (cf. prov., cat., sp., port., *escama*). În italiană, latinescul *squama* s-a transmis *squama*, prin care peninsularii înțeleg «frunză», «solz» (în formă de solz) și «scamă». Ortografia cuvântului apare în prezent cum era cu două milenii în urmă. Rezultă că apelativul român *scama* este fie de etimologie latină și atunci trebuie să admitem că labio-velara qu din latină s-a transcris c în română, fie că este vorba de o moștenire din substratul dacic, ceea ce conduce la concluzia că vechiul qu s-a transmis în c în timpul conviețuirii Celților cu Dacii. În cele două cazuri evoluția qu-p este produsul unei naivități.

Cuvintele *apă* și *iapă* sunt preromane, moștenire din substrat. În ciuda tuturor contestațiilor, un fapt rămâne foarte bine cunoscut și stabilit: «Regulile de modificare evolutivă a corpurilor fonetice, legile, cum le numesc neogramaticienii, acționează mecanic, imperturbabile» și - adăugăm noi - fără excepție la cuvintele moștenite din latină. În acest sens, l velar, intervocalic, automat și fără excepție s-a sonorizat în r, grupul ct evoluat în pt, iar grupele cl și gl au fost consecvent palatalizate. Tot așa qu latin nu putea avea două tratamente în română, qu-c și qu-p, ultimul fiind o absurditate, pentru a face jocul veleitarilor.

Se admite, în principiu că în celta gaelică (irlandeză, scoțiană, manx) a existat tratamentul qu-c și în celta britonică (galeză, cornică, bretonă) p s-a substituit lui qu. Între Celți și Traco-Daci a existat un contact mai strâns și de lungă durată decât cel cu Latinii, iar relațiile de coexistență pașnică se distingeau bine de contactele cu Romanii cuceritori. Tratamentul qu-p ar fi putut fi prezent întocmai la Proto-Daci în cazul zoonimului *iapă*, dar cu multe secole înainte de cucerirea Daciei, și este exclus pentru *apă*, deoarece românescul apă = sanscritul apa. Revenind la tratamentul labiovelarei qu în limbile celtice, sub formă de ipoteză, se consideră că el a fost invers, adică p și c din cuvintele celtice, condiționat de factori necunoscuți, în latină s-au transmis în qu. Romanii aveau în alfabetul lor grafemul c (k) și cu semnul v scriau consoana v și vocala u. Ei puteau, prin urmare, foarte ușor, să redea grupul qu prin cv. Care a fost motivul pentru care l-au adoptat pe q și l-au plasat în

alfabet imediat după p? În limbile celtice a existat sunetul p, dar în alfabetul *ogamique*, inventat atunci când Roma era un sat, se găsește c și q, ultimul plasat imediat după m, care în realitate este simbolul lui p. Este posibil ca Romanii să-l fi împrumutat de la Celți, în corpul fonetic al unor cuvinte, cu dispariția sensului inițial pe parcursul secolelor, dar cu conservarea grafemului în latina literară a claselor instruite. Nu este exclus, în raport cu ceea ce s-a spus deja, ca cercetarea lingvistică să fi urmat un sens antidromic.

Apo și epo ne sugerează ideea că la Daci unele substantive se terminau în o, și observația noastră, privitor la terminația -na, care desenează zeitățile feminine de la Celți, poate fi luată în considerare în studiul etimologic al arhetipului *dai-na* sau *dui-na* din care a derivat dacicul *doina*.

Concluzii: Tratatul qu-p, din latină în română, nu a existat.

Apelativul *apă*, zoonimul *iapă*, verbul *adăpa*, numeralul *patru* și pronumele relativ-interogativ *care* - sunt de origine dacică.

NOTE

1. A. Berinde, S. Lugojan, *Contribuții la cunoașterea limbii Dacilor*, Timișoara, 1984, p. 55.
2. G. Guțu, *Dicționar latino-român*, București, 1983, p. 33. Adaquo. Nu a existat adaquare.
3. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1986, p. 116.
4. G. Guțu, *op. cit.*, p. 93.
5. *Ibidem*, p. 807.
6. *Ibidem*, p. 96.
7. O. Drâmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. II, București, 1987, pp. 41-42; G. Guțu, *op. cit.*, p. 404.
8. G. Guțu, *op. cit.*, p. 405.
9. *Ibidem*, p. 405.
10. Ion Ionescu, *Conținutul semantic al toponimelor «Pelendava» și «Craiova»*, în «Noi Tracii», nr. 136, martie 1986, p. 20.
11. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 116.
12. Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română*, București, 1987, p. 91.
13. G. Guțu, *op. cit.*, p. 1013.
14. *Ibidem*, p. 1016.
15. T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1974, p. 1062.
16. *DEX, Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975, p. 833.
17. O. Drâmba, *op. cit.*, p. 54.

STEAGUL GETO-DACILOR

de MIOARA ALECU-CĂLUȘIȚĂ

«...s-au strâns în jurul draconilor legați de vârfulurile aurite și ferecate în pietre strălucitoare ale sulitelor; (în jurul draconilor care, fiind) umflați de un vânt mare, șuerau ca stârniți de mânie, lăsând să fluture în vânt cozile lor ample»...

Ammianus Marcellinus

Mesaje mute

În România s-a păstrat tradiția de a transmite mesaje prin alegorii sau simboluri.

Începând cu șoarecele, broasca, pasărea și cele cinci săgeți date de Sciți lui Darius¹, continuând cu toga albă a mesagerilor solari - călăreții danubieni, cu pelerina albă a lui Mihai Viteazul și cu mantia albă îmbrăcată de Heliade Rădulescu când s-a dus la reprezentantul Porții Otomane² - în România s-au transmis mesaje mute.

Gânditorul de la Hamangia, stâlpii de case, desenele de pe oale, lucrătura de pe iile românești, ca și picturile lui Tuculescu și sculpturile lui Brâncuși - au reprezentat simboluri.

Simbolurile au fost cultivate și respectate la Români, chiar și când li s-a uitat înțelesul. În țara acestor tradiții, steagul strămoșilor trebuia să fie un simbol purtător de mesaj.

În lucrarea de față încercăm să descifrăm mesajul mut al steagului geto-dac. Transmis printr-un simbol, acest mesaj este puternic, dar timpul a țesut peste el o mantie de mister. Cum asemenea mantii nu pot fi ridicate ușor, întreaga lucrare de față este o ipoteză.

Dracul

Steagul geto-dacic, «balaurul dacic este reprezentat pe Columna Traiană cu un cap de lup, prelungit în chip de șarpe, prin niște fâșii de stofă, care, în bătaia vântului, se umflau și alcătuiau o flamură serpentiformă orizontală» (Fig. 1)³.

Fig. 1. Stindarde (dracones) după Columna Traiană

Este probabil ca strămoșii să fi numit acest steag «dracul» sau «dracul gol», deoarece în limba latină *draco*, *-onis* înseamnă balaur, iar în limba română - așa cum arăta într-o conferință Paul Tonciulescu - s-au păstrat expresii care confirmă această ipoteză. Astfel, când cineva întrerupe o acțiune și se recunoaște învins, se spune că «a făcut pe dracul ghem», ceea ce poate fi interpretat că a renunțat la luptă și a strâns steagul dac. De asemenea, când cineva face gălăgie fără sens, se spune că «face zgomot precum dracul gol», ceea ce ar însemna că șuieră ca și vântul care trecea prin steagul dac când era ridicat.

Șarpele

Șarpele a fost la Pelasgi un totem legat de practici de inițiere a căror tradiții s-au transmis și în folclorul românesc.

În Istoriile lui Herodot este scris că «Hercule, conducând vacile lui Geryon, ar fi ajuns în țara ce s-a numit mai târziu Sciția; că acolo l-ar fi apucat iarna și gerul, că, trăgând împrejurul său piele de leu, ar fi adormit, și că ielele lui care pășunau deshămate de la car, printr-o dispoziție divină, dispăruseră în intervalul acesta; că îndată ce se deșteaptă (Hercule) merse să le caute. Străbătând toate colțurile țării, (el) ajunsese în fine în regiunea ce se numește Ilea. Acolo ar fi găsit, într-o peșteră, o anume Echidna, jumătate fată cu îndoită fire: părțile corpului ei în sus de talie ale unei femei, iar părțile de jos ale unui șarpe». Herodot mai relatează că Hercule ar fi avut cu ea trei băieți: Agatirs (strămoșul Agatirșilor din Transilvania), Gelon (strămoșul

Fig. 2. Figura unui titan după planisferul egiptean al lui Kircher; *la Dupuis, Origine de tous les cultes, Atlas, pl. 6*

Gelonilor din Podolia) și Scit (strămoșul Sciților din nordul Mării Negre)⁴.

N. Densușianu pune în legătură pe Ilea cu Hylea- Păduroasa și pe Hercule cu legendele lui Iovan Iorgovan și localizează peștera în Munții Cernei⁵.

Este de presupus că Echidna-Șerpoaica aparținea rasei pelasge, care locuia în vremea lui Hercule și în țara noastră și în nordul Mării Negre.

Titanii și giganții, vechii reprezentanți ai rasei pelasge, erau adesea reprezentați întovărășiți de șerpi. Astfel în planisferul egiptean al lui Kircher, este înfățișat un titan ce ține câte un șarpe în fiecare mână (Fig. 2)⁶. În același

Fig. 3. Două figuri de giganți (anguipezi), un tânăr și un bătrân. Indignați și plini de încredere în drepturile lor, ei amenință cu crengi de arbori puterile nevăzute ale zeilor. Relief pe un sarcofag din Vatican. După Stark, *Gigantomachie auf antiken Reliefs, Heidelberg, 1869*.

planisfer este înfățișat un ariman ținând în mâna stângă sulița, iar în dreapta un șarpe⁷.

Pe un sarcofag din Vatican sunt înfățișați doi giganți, având în loc de picioare șerpi (Fig. 3)⁸. La fel este reprezentat și Tiphon, legendarul conducător al Pelasgilor, numit de Egipteni Set Negru (Fig. 4)⁹ și Marele Șarpe.

Reprezentările de oameni șerpi se întâlnesc și în mitologia indiană. Zeii Șerpi - *Nagas* erau fiii ai lui Kadru și Kasyapa. Ei aveau cap de om, trup de șarpe și o piatră prețioasă pe cap, simbolizând probabil ochiul lui Siva. Aceiași nume *Nagas* s-a dat și celor nouă regi ce au domnit în Padmavati¹⁰.

În relatările anticilor, cei care încercau să înfrunte pe Pelasgi trebuiau să învingă un balaur. Astfel, când Argonauții s-au dus să ia de la Pelasgi și să ducă în Elada lâna de aur, care era dedicată zeului Marte, au văzut că era păzită de un balaur¹¹.

Este probabil că - așa cum arăta N. Densușianu - «balaurul legendar care păzea merele de aur de la muntele Atlas, în țara Hiperboreilor, balaurul cu care avură să se lupte Argonauții pentru răpirea lânii de aur, balaurul care urmărise pe Argonauți până la Adriatica și în contra căruia avu să se lupte Diomede ca erou mercenar în insula Pheacilor, a fost balaurul cel glorios, cu o falcă în sus cu alta în jos, de la Istru, steagul de război al triburilor dace»¹².

Fig. 4. Typhon din țara Arimilor, fiul lui Saturn, înfățișat, după doctrinele teologiei egiptene, în figură de jumătate de om, de jumătate balaur. În mâna dreaptă el ține cârja pastorală, emblema autorității imperiale la Pelasgii de nord, în mâna stângă, un toiag, simbolul puterii monarhice peste țările de sud. După planisferul egiptean descoperit de Bianchini în Roma și trimis Academiei de Științe din Paris, la Dupuis, *Origine de tous les cultes*, Atlas pl. 5.

Se poate presupune că șarpele-balaur a fost totemul Pelasgilor, legat de practici de inițiere. În aceste practici, cel care era inițiat era înghițit simbolic de totem, pentru ca prin el să se nască a doua oară. În sprijinul acestei ipoteze amintim un vas păstrat la Vatican, pe care este pictată inițierea lui Iason de către Medea, având totem șarpele⁵. Iason, îngurgitat pe jumătate de totem, este reprezentat în momentul «lepădării» ca inițiat sub supravegherea Medeei în rolul de prieten salvator¹³.

La Geto-Daci, simbolul șarpelui reprezenta spiritul strămoșilor¹⁴, marea lor înțelepciune. Întrucât șarpele își leapădă periodic pielea, precum duhul își părăsește trupul fără să dispară, șarpele era simbolul timpului și al nemuririi și era asociat lui Zalmoxis. Șarpele era și unul din simbolurile zeiței Hecate, a cărei școală o găsim încă din preistorie.

Balada *Șarpele* din folclorul românesc confirmă că mitul ritual având ca totem șarpele s-a practicat și pe teritoriul Daciei. Originea baladei se presupune a fi databilă în secolul XII a.C.¹⁵.

În balada *Șarpele* se povestește că, într-un loc singuratec, o femeie naște un copil. Noul născut plânge timp de trei zile și nu vrea să sugă, până ce mama nu-l «blesteamă» să fie supt de Șarpe. La auzul blestemului, șarpele, mic cât o nojiță, se mută de sub un mirticel sub «talpa casei». Când băiatul are 10 ani, șarpele pleacă și se aruncă în Dunăre. Iese, bea apă din trei fântâni și rămâne în a treia. Când tânărul este anunțat în somn că i-a sosit timpul «blestemului», cere mamei armele, le ia și pleacă pe urmele șarpelui. Acesta sare de trei ori și-l înghite pe jumătate, exact ca în pictura cu Iason de pe vasul de la Vatican. El stă astfel trei zile, după care vine eroul salvator, un tânăr pe un cal galben luat din hergheliile lui Popa Brat. Lovindu-l pe șarpe, eroul salvator îl obligă să lepede pe tânăr. Șarpele îl urmărește pe salvator. Acesta îl omoară. Capul șarpelui îi spune să-l despice și să scoată din el patru «pietre nestemate». Șarpele avea deci în cap nestemate, ca și Nagas. Oare aceste pietre pot fi puse în legătură cu *mărgeaua șarpelui*, despre care se spune în folclorul românesc că te scapă de mușcătură veninoasă?¹⁶.

După omorârea șarpelui, tânărul lepădat și eroul salvator se fac frați de sânge.

Într-o variantă a baladei *Șarpele* se evidențiază clar caracterul uranic al șarpelui, care urma să înghită pe voinic: «Ea atuncea-l blestema/ Și Dumnezeu se-ndura/ Și ruga i-o asculta/ Șarpe din cer trimetea...»¹⁸.

Folcloriștii români au arătat că aceasta se referă la credințe și ritualuri mai vechi decât legenda Argonauților^{18, 19}.

«Înghițirea voinicului de către șarpe este o reprezentare logică și plauzibilă, un eveniment firesc în lanțul complex al elementelor epice descrise de baladă în baza unei vechi culturi locale. Asistăm la un mod de a crea (sau de a recrea), activ și inteligent, conținutul unui simbol străvechi și cu valențe multiple. Arhaicul strămoș, jumătate om și jumătate șarpe, este reconstruit din doi eroi diferiți, dar sufletește legați - *voinicul și șarpele casei*»²⁰.

Fig. 5. Iason, îngurgitat pe jumătate de totemul-șarpe, este lepădat ca inițiat sub supravegherea Medei.

În concluzie, simbolul șarpe-balaur este caracteristic pentru neamurile pelasge. Strămoșul până la brâu om și în partea de jos balaur este o reprezentare pelasgă din timpul lui Tiphon și al titanilor.

Balada Șarpele ne îndreptățește să presupunem că omul-șarpe reprezintă pe strămoșul inițiat, care avea ca totem șarpele și dovedește că folclorul românesc cuprinde date despre practici contemporane cu legenda Argonauților, deci anterioare căderii Troii descrisă de Homer²¹.

Lupul

Dacii s-au considerat ei înșiși asemănători cu lupii și în folclorul românesc se păstrează multe tradiții legate de lup.

În lucrarea *Dacii și lupii*, Mircea Eliade scria: «După Strabon (304, VII, 3, 12), Dacii se numiră mai întâi *Daoui*. O tradiție conservată de Hesichius ne informează că *daos* era numele frigian al lupului. P. Kretschmer explicase acest cuvânt prin rădăcina *dhau* - a apăsa, a strânge, a sugruma». Dintre vocabulele provenite din această rădăcină, notăm lidianul *Kandaules*, numele zeului trac al războiului *Kandaon*, ilirianul *dhaunos* (lup), zeul *Dau-nos* etc. Orașul *Daous-dava*, în Moesia Inferior, între Dunăre și Haemus, însemna literalmente «Satul lupilor».

Deci, Dacii se numeau ei înșiși mai de mult «lupi» sau cei care sunt asemenea lupilor, sau cei care seamănă cu lupii. Tot după Strabon (VII, 3, 12, 508, 511, 512), Sciții nomazi la est de Marea Caspică purtau numele de *daoi*. Autorii latini îi numeau *dahae* și istoricii greci *daai*. Numele lor etnic deriva probabil din iranianul (saka) *dahae* - lup²². Elinii și Sciții i-au spus lui Herodot că Neurii, care în secolul V a.C. locuiau la nord-est de Transilvania, aveau obiceiul ca o dată pe an fiecare să se schimbe în lup pentru câteva zile²³.

Mircea Eliade menționa că și alte neamuri din Italia și Grecia antică se

numeau în limba lor *lupi*. El considera că un popor își poate trage denumirea etnică de la numele lupului din două cauze: sau își trage numele de la un strămoș mitic care s-a manifestat ca lup; sau și-a luat numele de la un grup de fugari sau de tineri care se comportau ca haiducii, trăind din pradă ca lupii. Erau numiți lupi sau se bucurau de protecția unui lup. Unui astfel de grup au aparținut Romulus și Remus. Aceștia se considerau fii ai lupoaicei și sub protecția unui zeu-lup, Marte.

Ipoteza că numele Dacilor ar fi legat de numele lupilor se sprijine pe faptul incontestabil că aveau tradiții legate de lup²⁴.

Marte își avea reședința în munții Geților (Val. Flacci Argon., VI, 619), el era protectorul câmpiilor getice (Virgilii Aeneida III, 5, 35). Întregă făptura Geților era expresia cea mai fidelă a figurii și a calităților lui Marte (Ovidii Trist. V, 7, 11-17, iar Jornande scria că Geții au fost în vechime așa de renumiți, încât se spune că Marte, zeul războiului, se născuse la dâșșii (Jornandis, De Get. orig. C 6)²⁵.

Apollon, marele zeu al Hiperboreilor de la nord de Dunăre era numit de Greci Lycagenetul, poreclă ce a fost explicată cu sensul de cel născut din lupoaică, spunându-se că ar fi fost născut din titana Leto, preschimbată în lupoaică²⁶.

Tradiții despre descendenți din zei transformați în animale au mai existat în antichitate. Astfel, despre Dionysus Zagreus, marele zeu al Orificilor, se spunea că a fost conceput de Zeus și de Persefona, transformați în șerpi²⁷.

Mircea Eliade presupunea existența la Daci, ca și la unele popoare germanice, a unor inițieri militare, cu rituri de transformare a tinerilor în lupi și că numele Dacilor ar putea veni de la «epitetul unei confrerii războinice». El conchidea: «Oricare ar fi fost originea eponimului lor, epitet ritual al tinerețului războinic sau poreclă a unui grup de emigranți victorioși, Dacii erau conștienți de raportul între *lup* și *luptă*, dovadă simbolismul știndardului lor²⁸.

La Grecii antici, Lykos însemna și lup și lumină, dar capul balaurului dacic nu semăna cu acel lup realist și pacific. Cap de fiară cu gura căscată și limba ieșită afară, lupul Dacilor era un animal în ofensivă.

Lupul era un animal simbolic al localnicilor din Carpați și din jur încă din Hallstatt, și se găsește simultan până în Caucaz, gravat, între altele, și pe securile de luptă.

Lupul Geto-Dacilor își are corespondent în arta nervoasă și feroce asiropabiloniană. Vasile Pârvan presupunea că acest lup își are originea în Asia anterioară la Assiro-Babilonieni și că purtătorii lui pe pământul european au fost Trero-Cimmerienii. Dacă argumentația lui Vasile Pârvan este dreaptă, fiara cu gura căscată a atac furios este un «fulahterion» prescitic²⁹.

În folclorul românesc, în special în cel din Munții Apuseni, se întâlnesc relatări despre *oameni-lupi*. Despre unii dintre ei se spune că sunt priculici, adică trăiesc alternativ ca lupi și ca oameni. Despre alții se spune că, într-o anume împrejurare, la un anumit soroc, se transformă în lupi și redevin

oameni numai dacă un om le dă mâncare sau îi rănește ca să le curgă sânge. Țăranii din Munții Apuseni cred că lupii sunt îndrumați de Vâlva Lupilor, un duh care se arată uneori în chip de om păros. În sfârșit, în România se spune că lupii sunt sub protecția Sfântului Toader³⁰.

S-ar putea ca aceste tradiții să fie ecoul unor inițieri militare a unor confrerii răsboinice care, așa cum presupunea Mircea Eliade, practicau transformarea rituală a tinerilor în lupi.

În România, lupul este un animal respectat și ne luat în derâdere. Istoriile care circulă în Franța sau în Rusia despre lupul păcălit de vulpe nu se găsesc în folclorul românesc sau apar în variante în care lupul este înlocuit de urs.

Din interpretarea dată de Vasile Lovinescu basmului *Capra cu trei iezi*, se poate deduce că au existat inițieri având ca totem lupul și că acesta, ca și șarpele Pelasgilor, înghițea ritual pe inițiați³¹.

Mesajul steagului geto-dac

1. Șarpele și lupul sunt animale cu valori simbolice foarte vechi pe teritoriul Daciei. Probabil șarpele a reprezentat pe strămoșul pelasg, autohton, iar lupul unele confrerii răsboinice, poate chiar trero-cimmeriene.

2. Așa cum observa V. Pârvan, steagul geto-dacic reprezenta un sincretism. «Dacă lupul ori alt animal ca atare (totem) ar fi fost simbolul militar religios din Carpați, nimic nu împiedică să-l reprezinte în întregime, cum Celții puneau pe sigma lor națională chipul complet al unui mistreț. Este deci vorba, la Daci, de un sincretism religios în legătură cu alte concepte mai complicate»³².

3. Balaurul din steagul Geto-Dacilor nu era un șarpe sub-pământean, ci un demon al văzduhului în ofensivă. Numele de *zmeu* din mitologia populară corespunde vechiului concept dacic al dracului serpentiform care zboară prin văzduh.

4. Călăreții danubieni, numiți și cavalerii traci, și «caberii», străvechea divinitate dublă indo-europeană «Acvinii Dioscuri», cei doi «luciferi» gemeni sunt reprezentați câteodată pe monumentele din ținuturile noastre cu câte un stindard dacic în mână»³³. Aceștia, ca întreaga religie a Geto-Dacilor, aveau un caracter uranic. Vasile Pârvan sublinia raportul strâns dintre cultul cerului, cavalerii gemeni purtători de drac și neamul traco-getic din Carpați.

5. Balaurul ca steag este menționat în tot Răsăritul iranian, european sau asiatic, la Sciți, Sarmați și Parți.

6. Balaurul Geto-Dacilor era foarte vechi. V. Pârvan relatează că pe stela lui Nabukadnear (1120 a.C.), astăzi la British Museum, în al patrulea registru, se vede balaurul dacic.

7. Steagul Geto-Dacilor a intrat și în armata romană, probabil prin auxiliarii daci, parți, sarmați și iazygi.

Ammianus Marcellinus (XVI, 10, 7), prezentând intrarea armatei lui

Constantius, în anul 375, în Roma, descria steagul Geto-Dacilor: «purpureis subtegminibus texti, circumdedere dracones, hastarum aureis gemmatisque summitatibus inligati, hiatus vasto perflabiles et ideo velut ira sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventem»³⁴.

NOTE

1. Herodot, *Istoriei*, traducere și comentariu de Dimitrie Ion Ghica, vol. IV, Socec, București, 1902, cartea IV, 131-132, pp. 179-181.
2. Mircea Angheliescu, *Oameni ai Revoluției de la 1848. Ion Heliade Rădulescu*, în «Magazin istoric», XXII, 1988, nr. 7. (256), iulie, pp. 12-16.
3. Vasile Pârvan, *Getica*, Ed. Meridiane, București, 1982, par. 519, pp. 293-294.
4. Herodot, *op.cit.*, nota 1, cartea IV, 8-10, pp. 101-14.
5. N. Densușianu, *Dacia Preistorică*, Ed. Göbel-Rasidescu, București, 1913, XVI, 5-11, XVII, pp. 415-456.
6. *Ibidem*, XXXIII, 1, fig. 237, p. 710. - 7. *Ibidem*, XXXIII, 3, fig. 241, p. 732.
8. *Ibidem*, XXXIII, 2, fig. 239, p. 719 - 9. *Ibidem*, VII, fig. 147, p. 141, XXXVII, 1, p. 982.
10. John Garrett, *A classical Dictionnary of India illustrative, of the Mythology, Philosophy, Literature, Antiquities, Arts, Manners, Customs and of the Hindus*, Higginbotham and Co., Madras, 1871. În limba sanscrită, șarpe se spune *sarpa* și *naga*.
11. N. Densușianu, *op.cit.*, nota 5, XXVI, 4, p. 547-549 - 12. *Ibidem*, XXVI, 6, p. 557.
13. Florin Olteanu, Crina Călin și Valeriu Matei, *Balada Șarpele, arhetip geto-dacic*, în «Noi Tracii», XVI, 1987, nr. 155, octombrie, pp. 14-20.
14. În România și în Balcani există tradiții despre întoarcerea periodică a morților, în special în zilele dintre Crăciun și Bobotează. (cf. Mircea Eliade, *Dacii și Lupii* în *De la Zalmoxis la Gengis Han*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1980, p. 33). Este probabil că aceste credințe au existat și la Geto-Daci și că ei și-au imaginat fantomele strămoșilor ca având chip de om, în jos prelungit cu o coadă de șarpe, așa cum era reprezentat strămoșul Pelasg.
15. Florin Olteanu ș.a., *art.cit.*, nota 13, p. 16.
16. Maria Ioniță, *Cartea vâlvelor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, pp. 148-150.
17. Silvia Chițimia, *Balada Șarpelui în elementele ei străvechi de cultură românească* în «Revista de etnografie și folclor», 1979, tom. 24, nr. 2, pp. 185-196.
18. Florin Olteanu ș.a., *art.cit.*, nota 13 - 19. S. Chițimia, *art.cit.*, nota 17 - 20. *Ibidem*.
21. În reprezentările antice ale luptei Argonauților, lâna de aur apare ca o blană atârnată într-un arbore, iar balaurul care o păzește este încolăcit în jurul arborelui (N. Densușianu, *op.cit.*, nota 5, XVI, 4, fig. 207, p. 549), aidoma dracului în chip de șarpe care, după istoria biblică a ispitit pe Eva (Vechiul Testament, Facerea, cap. 3).
- Este posibil ca în tradițiile pelasge arborele cu lâna de aur dedicată lui Marte să fi fost arborele cosmic, simbol al coloanei cerului, iar balaurul să fi fost păzitorul lui.
22. Mircea Eliade, *Dacii și lupii* în *op.cit.*, p. 21. Acești dahae ar fi putut fi mesagerii consemnați de Herodot în *Istoriei*, I, 201, p. 384.
23. Herodot, *op.cit.*, nota 2, cartea IV, paragraf 105, pp. 147-148.
24. M. Eliade, *Dacii și lupii...*, nota 22, p. 22.
25. N. Densușianu, *op.cit.*, nota 5, XXXIX, 2, p. 1022 - 26. M. Eliade, *op.cit.*, nota 21, p. 22.
27. *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, sub direcția lui Edm. Saglio, vol. T-Z, Libr. Hachette, Paris, 1926.
28. M. Eliade, *op.cit.*, nota 21, pp. 25-28, 30-31.
29. V. Pârvan, *op.cit.*, nota 3, par. 519, pp. 294-295.
30. Omul lup în Maria Ioniță, *op.cit.*, nota 16, pp. 175-190.
31. Vasile Lovinescu, *Povestirile lui Ion Creangă ascund un limbaj mitic? Capra cu trei iezi*, în *Almanah Luceafărul*, 1985, pp. 97-106.
32. V. Pârvan, *op.cit.*, nota 3, par. 520, pp. 294-295.
33. *Ibidem* - 34. *Ibidem*, par. 520, p. 295.

A existat oare Bucur Ciobanul ?

de Dr. M. VAIDA

Publicăm mai jos textul unei mărturii cu caracter istoric din 12 octombrie 1931, expediată nu de mult redacției noastre de dl Corneliu Vaida din Timișoara.

Cu prilejul săpării fundațiilor casei mele din București, strada Rondă, nr. 7, la o adâncime de aproape 3 m., a ieșit la iveală un depozit impresionant de oase de taurine. Când am prins de veste, cea mai mare cantitate fusese transportată de persoane plătite special pentru aceasta într-un loc rămas necunoscut.

Am stăruit să se mai sape spre nord de acel punct, reușindu-se dezgroparea a încă 16 schelete, în bună parte incomplete, pe care le-a cercetat colegul meu, dl Dr. G.K. Constantinescu, profesor al Facultății de Medicină Veterinară din București.

După părerea Domniei sale, de altfel specialist și în paleontologie, cel puțin 9 schelete aparținuseră unor tauri tineri, trei schelete unor boi, tot atâtea unor vaci, iar al 16-lea nu putuse fi identificat nici ca sex, nici ca vârstă. După aprecierile Domniei sale, soiul se aseamăna cu vechea vacă de Ialomița, dispărută la începutul secolului trecut, prin înlocuirea cu vaca ardeleană, prezentând deci caracteristicile străvechiului *Bos primigenius*, strămoșul vitei albe de stepă, dar având o osatură mai gracilă. După aceeași apreciere, depozitul putea avea o vechime de peste 500 de ani după cum păreau a indica straturile de pământ ce îl acoperiseră.

A treia zi, antreprenorul a reușit să recupereze două monede de cupru, pe care le-am trimis la muzeu, de unde mi s-a comunicat că ar aparține lui Filip al II-lea al Macedoniei. În lipsa mea, doi domni de la muzeu au venit la fața locului, promițând bani săpătorilor, dacă vor mai găsi vreo monedă, dar nu s-a mai găsit nimic în afară de câteva cioburi insignifiante de ceramică, din care nu se putea reconstitui nici măcar o ulcea. Oricum, existența celor două monede macedonene poate aduce un început de dovadă că depozitul de oase poate fi datat -cu aproximațiile de rigoare -la o vechime de nu mai mult de... 2300 de ani.

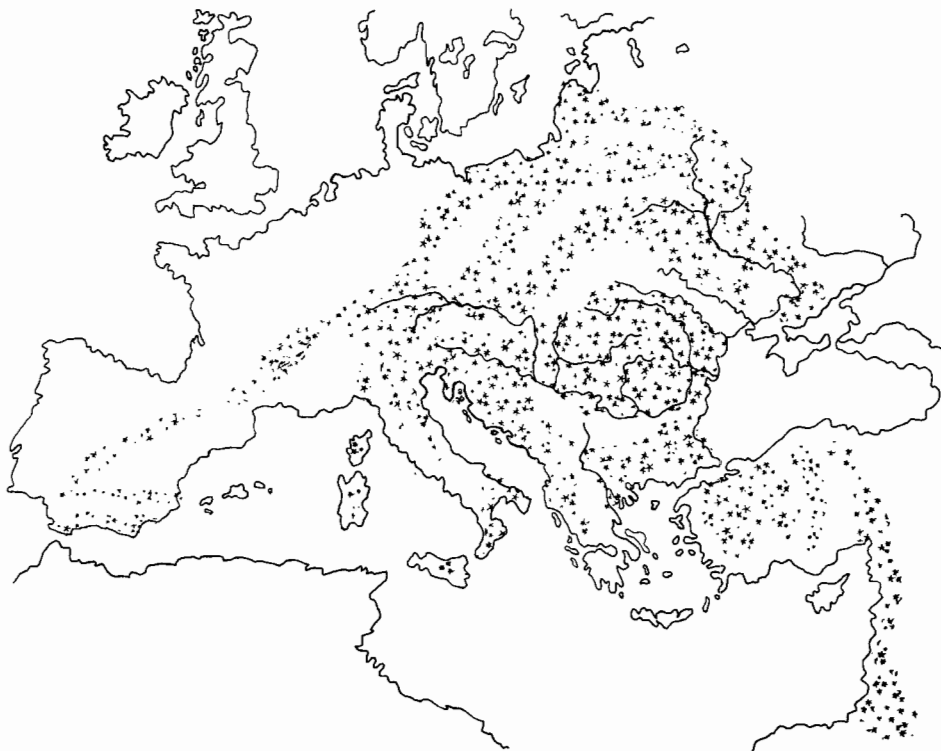
La câteva zile după descoperire, fiii mei, Ionel de 17 ani și George de 8 ani, au venit la mine, prezentându-mi o interesantă problemă. (Este necesar să semnalez în prealabil că cel mic a învățat destul de bine limba bretonă de la bona noastră originară din Franța). Pornind de la ideea că în bretonă (limbă celtică) cuvântul *bugul* însemnează «văcar» sau «păstor de taurine», iar acesta poate fi comparat cu lat. *bucula* = juncă, precum și cu grec. *boukoulion* = cireadă, cunoscând că L-ul antic și intervocalic produce în română un R, ar fi posibil ca un autohton sau daco-roman *bucul(us)* să fi produs în româna timpuriu-medievală un *bucur*, din care să derive actualul toponim *București*.

Dacă *bucur* însemnase «păstor de taurine», atunci sintagma *Bucur Ciobanul* nu reprezintă o simplă legendă explicativă, nici o tautologie, ci un termen arhaic, a cărui semnificație, fiind uitată, a fost tradusă prin cel de al doilea.

Ipoteza este interesantă și merită să fie studiată.

București, 12 oct. 1931

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Gabriel Iliescu, <i>Arta și mitologia preistoriei și istoriei Daciei</i>	1
Ion Dulamă și Doina Constantinescu, <i>Originea dacică a cuvintelor apă și iapă</i>	8
Mioara Alecu-Călușiță, <i>Steagul Geto-Dacilor</i>	14
M. Vaida, <i>A existat oare Bucur Ciobanul?</i>	23